

Υποψήφια Διδάκτωρ: Βασιλική-Βερονίκη Παπαϊωάννου / PhD progress report:
 Ιούλιος 2008

**Θέμα PhD: Ευρωπαϊκή Κοινωνία των Πολιτών και Ηλεκτρονική Δημοκρατία
 (e- democracy): προς μια νέα δημόσια σφαίρα**

Η, υπό εξέλιξη, διδακτορική διατριβή πραγματεύεται το ζήτημα της ανάπτυξης και λειτουργίας της *Δημόσιας Σφαίρας* στο πλαίσιο της *Ευρωπαϊκής Ένωσης*, καθώς και της απόκτησης ενός κυρίαρχου ρόλου, από μέρους της Κοινωνίας των Πολιτών/ ΚτΠ, μέσα σε αυτήν, με τη χρήση και εκμετάλευση των *Τεχνολογιών Πληροφορικής & Επικοινωνιών*, στο πλαίσιο άσκησης μιας *Ηλεκτρονικής Διακυβέρνησης / Ηλεκτρονικής Δημοκρατίας*. Το ζήτημα επίτευξης μιας αυξημένης συμμετοχής των πολιτών στη διαδικασία διαμόρφωσης και λήψης αποφάσεων, αναφορικά με τις πολιτικές της ΕΕ, συνεχίζει να παραμένει ένα δύσκολο εγχείρημα. Η οργανωμένη ΚτΠ είναι δυνατόν, υπό προϋποθέσεις, να:

- ενδυναμώνει τη δημοκρατική νομιμοποίηση, στο πλαίσιο της ΕΕ, μέσω της δημιουργίας μόνιμων συμμετοχικών δομών, της μείωσης των δομικών εμποδίων συμμετοχής των πολιτών,
- αποτελέσει μέσο μείωσης των δομικών εμποδίων συμμετοχής των πολιτών, μέσω της ενθάρρυνσης των διαβουλεύσεων /δημόσιων συζητήσεων και,
- συνεισφέρει στην ενδυνάμωση της επιρροής στη διαδικασία λήψης- αποφάσεων –με απώτερο στόχο τη συν- διαμόρφωση των αποφάσεων που λαμβάνονται.
- καταστεί μέρος της καθημερινότητας της ΕΕ, αναβαθμιζόμενη, έτσι, σε έναν άξιο συμμετέχοντα σε μια δημοκρατική Ευρωπαϊκή διακυβέρνηση.
- αξιοποιήσει, στο έπακρο, τις δυνατότητες των νέων τεχνολογιών,
- δημιουργήσει ένα νέο χώρο, ανοιχτό και προσβάσιμο σε όλους τους πολίτες, για την πληροφόρηση και μάθηση, υπεύθυνη διαβούλευση, και συμμετοχή στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων και να,

- δημιουργήσει μια δημοκρατική κουλτούρα στους πολίτες, μετατρέποντας τους από δοχεία πολιτικής σε ενεργούς συμμετέχοντες/ τοποτηρητές, παραγωγούς πολιτικής και ελεγκτές της υλοποίησης των πολιτικών της ΕΕ.

Κάποια συμπεράσματα σε σχέση με τα ερευνητικά ευρήματα:

- ✓ Η ΕΕ δεν έχει κατορθώσει ακόμα να οικοδομήσει μια ανεξάρτητη *Ευρωπαϊκή* ταυτότητα πολιτών, η οποία να είναι σε θέση να απαιτεί αλλά και να συντηρεί ευρύτερες δημοκρατικές μεταρρυθμίσεις, προσφέροντας έτσι ένα χώρο επικοινωνίας των πολιτών, μέσα στον οποίο διαφορετικές άφορες δημόσιες σφαίρες επιδρούν μεταξύ τους στη βάση ενός αποκλειστικού παρανομαστή των πολιτών. Κάτι τέτοιο θα ήταν εφικτό μέσω της δημιουργίας μιας *κοινής ταυτότητας των πολιτών*, καθώς και νεωτεριστικών στρατηγικών ενσωμάτωσης των πολιτών αλλά και τον σχηματισμό ενός συστήματος διακυβέρνησης που εστιάζει στους πολίτες.
- ✓ Παραμένει το ερώτημα σχετικά με το κατά πόσο η ΕΕ έχει όντως δημιουργηθεί ως μια συλλογική πολιτική οντότητα, με δυνατότητα να εξελιχθεί σε ένα ξεχωριστό πολιτικό δρώνα του οποίου η συλλογική ταυτότητα των πολιτών συνεχίζει να υφίσταται ανεξαρτήτως των όποιων εθνικών και διεθνικών δημόσιων σφαιρών. Μια τέτοια κίνηση θα σηματοδοτούσε μια στροφή στη βάση νομιμοποίησης, από μια υπηκοότητα που καθοδηγείται από τον λειτουργισμό, σε μια κοινότητα ίσων, η οποία εδράζεται σε πιο ενεργά και περιεκτικά χαρακτηριστικά του που ανήκει κάποιος.
- ✓ παρά τις όποιες σημαντικές προσπάθειες διαμόρφωσης της πολύ- επίπεδης οντότητας της ΕΕ, σύμφωνα με το πρότυπο της, δυτικού- τύπου, αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, η συζήτηση σχετικά με το δημοκρατικό έλλειμμα της ΕΕ συνεχίζει να αποτελεί ένα ιδιαίτερα έντονο ακαδημαϊκό και πολιτικό ζήτημα.
- ✓ πρόσφατα, η αισιοδοξία –ή, φόβος- επίτευξης μιας προόδου στην Ευρωπαϊκή δημοκρατία, μέσω συνταγματικοποίησης, έχει παρέλθει και, στη θέση της, αναπτύχθηκε μια πραγματιστική προσέγγιση στην Ευρωπαϊκή δημοκρατία, η

οποία εστιάζεται στις αυξητικές αναμορφώσεις εκδημοκρατισμού των νέων διευθετήσεων της διακυβέρνησης.

- ✓ η συμμετοχή των οργανώσεων της ΚτΠ στις διαδικασίες της Ευρωπαϊκής διακυβέρνησης, αλλά και η υπόσχεση της να αυξήσει τη δημοκρατική νομιμότητα, έχουν κερδίσει έδαφος. Η δυνητική λειτουργία των οργανώσεων της ΚτΠ, ως ιμάντα μετάδοσης, ανάμεσα στους πολίτες και τις, υπερεθνικού επιπέδου, διαδικασίες πολιτικής, θα παραμείνει διασπασμένη αν εφαρμόζεται, μόνο, στους νέους τρόπους διακυβέρνησης.
- ✓ πρόκληση για την ΕΕ αποτελεί η ενδυνάμωση των οριζόντιων δεσμών ανάμεσα στις ξεχωριστές ομάδες/ δρώντες οι οποίοι εμφανίζονται πλήρως οροθετημένες πολιτισμικά, αφ' ενός και σαφώς οργανωμένες πολιτικά, αφ' ετέρου. Δυνητικά, μια μέθοδος επίτευξης ενός τέτοιου σκοπού θα ήταν η ενθάρρυνση τους να αισθανθούν μέρος μιας διαδικασίας, η οποία εξελίσσεται από κάτω προς τα πάνω, μέσω της ενδυνάμωσης της θεσμικής αλλά και της κοινωνικο- ψυχολογικής ικανότητας τους να δραστηριοποιούνται στο πλαίσιο ενός εκτεταμένου δημόσιου χώρου.
- ✓ αυτό θα μπορούσε να οδηγήσει σε ένα ενιαίο και ουσιαστικό χώρο πολιτών, όπου *minimum* πολιτικές αξίες θα συντηρούσαν ένα βαθμό πολιτικών κινήτρων στην κατεύθυνση επίτευξης υψηλότερων επιπέδων ενοποίησης στην Ευρώπη, ενώ παράλληλα θα επέτρεπαν την ανάπτυξη πιο συμμετοχικών μορφών διακυβέρνησης καθώς και λήψης πολιτικών αποφάσεων. Μια αξιόπιστη δημοκρατική θεωρία Ευρωπαϊκής ενοποίησης θα πρέπει να στοχεύει στην ενίσχυση της βιωσιμότητας των διαφορετικών δημόσιων σφαιρών μέσα από τη θεσμοθέτηση ενός καθεστώτος κοινής κυριαρχίας.
- ✓ Ήδη από την προηγούμενη δεκαετία, παρακολουθούμε μια αντιστροφή της λογικής του D. Mitrany σχετικά με τη διαδικασία ολοκλήρωσης: αντί της θέσης...*η μορφή ακολουθεί τη λειτουργία...*, αποδεικνύεται μάλλον ότι...*τα δομικά χαρακτηριστικά ενός ευρύτερου συστήματος διαχείρισης* {απουσία Ευρωπαϊκού Συντάγματος; πρακτικές αναζήτησης συναίνεσης στο πλαίσιο του ΣΥπ; έλλειψη αυθεντικής κοινωνικής νομιμοποίησης στα κατώτερα στρώματα κ.λ.π.} *είναι*

πράγματι ικανά να καθορίζουν τόσο το βάθος όσο και την έκταση των κοινών περιφερειακών διευθετήσεων.

- ✓ Οι πρόσφατες απόπειρες αναθεώρησης των Συνθηκών όχι μόνο δεν κατόρθωσαν να αποκαταστήσουν το δημοκρατικό έλλειμμα στην ΕΕ, αλλά ισχυροποίησαν μια νέα ρυθμιστική αιτιολογία σχετικά με τη μετάβαση σε ένα σύστημα μετα-κοινοβουλευτικής διακυβέρνησης. Ανεξάρτητα με το αν η ενσωμάτωση του Χάρτη στις Συνθήκες εμφανίζεται ως μια άσκηση δημιουργίας Συντάγματος, μια τέτοια διαδικασία θα ενίσχυε το δημοκρατικό ήθος όσων διαμορφώνουν την εξουσία σε μια ευρεία πολιτική οντότητα, αναγνωρίζοντας τα συστατικά μέρη ως φορείς δικαιωμάτων, ελευθεριών και καθηκόντων απέναντι στην οντότητα αυτή.
- ✓ Είναι δυνατόν να ποσφερθεί ένα πλαίσιο ανάπτυξης μιας ελευθερίας (των πολιτών) μέσα σε μια κοινότητα κυρίαρχων πολιτών (υπηκόων): ένας χώρος μέσα στον οποίο η ελευθερία διεκδικείται και, μερικές φορές, κατακτάται. Παρά την απουσία τυπικών κριτηρίων επιλογής, η διαδικασία κατάρτισης του Χάρτη άνοιξε το δρόμο σε μια περισσότερο ορατή, περιεκτική και αυθόρμητη μέθοδο οικοδόμησης της οντότητας, συνδέοντας τις αρχές της διαφάνειας και του θεσμικού πλουραλισμού με μια νεωτεριστική διαδικασία αναθεώρησης -η οποία είναι πάντως πιο προωθημένη από τον ελεγχόμενο από τα κράτη τρόπο αναθεώρησης των Συνθηκών.
- ✓ αν κάτι τέτοιο δεν είναι τόσο ρεαλιστικό για εφαρμογή από τα κράτη (τα οποία, κατά τεκμήριο, ενδιαφέρονται για την κυριαρχία τους), ένα περισσότερο πραγματοποιήσιμο σενάριο θα ήταν η παροχή συνταγματικής δικαιοδοσίας προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Η πρόκληση εδώ θα ήταν η ενίσχυση της θεσμικής ικανότητας των Ευρωπαίων πολιτών να ενεργούν αποφασιστικά μέσα σε έναν ευρύ χώρο πολιτών. Το πρότυπο της συμμετοχικής διακυβέρνησης, ως μια από τις τέσσερις στρατηγικές προτεραιότητες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, αποσκοπεί στην ανάπτυξη μιας νέας μορφής διακυβέρνησης, μέσω της διαμόρφωσης προτάσεων σχετικά με την ενδυνάμωση της νομιμότητας των θεσμών αλλά και της δημοκρατίας στην ΕΕ.

- ✓ Η Λευκή Βίβλος για την Ευρωπαϊκή Διακυβέρνηση ανέδειξε την έννοια του δημοκρατικού διαλόγου, ως κορυφαία ιδέα. Χρησιμοποιώντας το δημόσιο διάλογο ως νέα μέθοδο λειτουργίας, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εισήγαγε μια θεωρητική, αλλά και μια πρακτική συζήτηση (διαβούλευση), η οποία αποσκοπούσε στην ενημέρωση (κινητοποίηση) των πολιτών στην ΕΕ. Η αλλαγή αυτή βασίστηκε σε νεωτεριστικές ιδέες, στην εμπλοκή νέων δρώντων και ομάδων από την Κοινωνία των Πολιτών (ΚτΠ), καθώς και στην εισαγωγή νέων εργαλείων και μεθόδων. Όμως, μια πιθανή αύξηση της αποτελεσματικότητας των Ευρωπαϊκών θεσμών/ θεσμικών αλλαγών, δεν θα οδηγούσε σε περισσότερη νομιμοποίηση, αφού η προς ανατολάς διεύρυνση προσέφερε μια σειρά προκλήσεων, όπως η αναγκαιότητα ενοποίησης των κρατών-μελών με διαφορετικές πολιτικές, οικονομικές, κοινωνικές και διοικητικές εμπειρίες.
- ✓ Θα ήταν μάλλον αναγκαίο να βελτιωθεί η νομιμοποίηση της διακυβέρνησης, αφού οι πολίτες νοιώθουν εγκαταλελημμένοι απέναντι σε μη-ελεγχόμενες δυνάμεις και, έτσι, έγιναν ιδιαίτερα σκεπτικοί απέναντι σε τεχνοκρατικές στρατηγικές επίλυσης-προβλημάτων. Αυτές αναπτύσσονται έξω από τυπικές διαδικασίες και από μια μικρή ομάδα δρώντων, ενώ υλοποιούνται και αποτιμούνται μέσα σε ένα πλαίσιο τεχνοκρατικά –διαρθρωμένων γραμμών ιεραρχίας. Έτσι, ήταν αναγκαίο να βρεθούν νέες μέθοδοι αύξησης της νομιμοποίησης και της αποτελεσματικότητας.
- ✓ η ιδέα αυτή βασίζεται στην αρχή της νομιμοποίησης μέσω άμεσης συμμετοχής – διακινδυνεύοντας, πάντως, όχι μόνο να καταστούν οι Ευρωπαίοι θεσμοί, περισσότερο πολύπλοκοι, αλλά και να αυξηθεί η αγωνία όσων συμμετέχουν, χωρίς όμως άμεσα και ορατά αποτελέσματα. Η υιοθέτηση αυτού του προτύπου είναι δυνατόν να έχει επιπτώσεις, αφού, εξ' αιτίας της αμφισβήτησης προς την άσκηση της εξουσίας, είναι δυνατόν να προχωρήσει και πέραν της επίλυσης-προβλημάτων και να αγγίξει θέματα συμμετοχής και νομιμοποίησης; εξ' αιτίας της εστίασης σε άτυπες διαδικασίες και όχι σε θεσμοθετημένους κανόνες λήψης-αποφάσεων, δίνεται μια νέα ιδιαίτερη έμφαση στη διάκριση μεταξύ διακυβέρνησης και κυβέρνησης, ενώ είναι δυνατή η μετακίνηση σημαντικού τμήματος ισχύος από αυτούς που κατέχουν τη δημόσια εξουσία προς μη-κρατικούς /κυβερνητικούς δρώντες, όπως ΜΚΟ.

Ενδιαφέρον υφίσταται σχετικά με το ρόλο της ΚτΠ, ως μηχανισμού ενδυνάμωσης των δεσμών, ανάμεσα στην ΕΕ και τους πολίτες της.

- ✓ Η συμμετοχή της ΚτΠ στην ανάπτυξη της Λευκής Βίβλου για τη διακυβέρνηση, λειτούργησε ως μια ουσιαστική δοκιμασία αυτής της υπόθεσης. Η χρονική εκείνη συγκυρία (2000- 2002), υπήρξε ιδιαίτερα θετική, αφού ήταν δεδομένη η πρόθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής να διερευνήσει τον ενδεχόμενο ρόλο της ΚτΠ στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, στην ΕΕ. Η ανάλυση των ΜΚΟ, ως ένα συνολικό πλέγμα, είναι δυνατόν να προσφέρει μια χρήσιμη δοκιμασία ελέγχου. Ως μια μοναδική υβριδική οντότητα μεταξύ κράτους και διεθνούς οργανισμού, η ΕΕ αποδεικνύεται ένα αίνιγμα για όσους επιχειρούν να αποτιμήσουν την δημοκρατική της νομιμοποίηση.
- ✓ η συμμετοχή των πολιτών, από μόνη της, δεν επαρκεί για την εγγύηση της δημοκρατίας, καθώς η δημοκρατία θα ήταν ένα κενό γράμμα, αν οι πολιτικές αποφάσεις των κυβερνήσεων δεν ήταν ικανές να οδηγήσουν αποτελεσματικά στην επίτευξη των στόχων, αλλά και να αποφύγουν όλους εκείνους τους κινδύνους για τους οποίους οι πολίτες, συλλογικά, ανησυχούν.
- ✓ Η Σχολή της Νέας Διακυβέρνησης θεωρεί ότι, αφού δεν υπάρχει μια πραγματικά Ευρωπαϊκή οντότητα βασισμένη σε επιμέρους εθνικά τμήματα, η διαδικασία λήψης- αποφάσεων στην ΕΕ μπορεί να νομιμοποιηθεί μόνο αν έχει τον χαρακτήρα ενός μη- πλειοψηφικού συστήματος. Έχει υποστηριχθεί επίσης μια προοπτική για την ΕΕ, ως ένα ρυθμιστικό κράτος, το οποίο θα εστιάζοταν σε αποτελεσματικές ρυθμιστικές πολιτικές οι οποίες, όμως, δεν θα απαιτούσαν δημοκρατική νομιμοποίηση μέσω συνεισφορές των πολιτών, αφού αυτές στοχεύουν σε λύσεις οι οποίες ανταποκρίνονται σε ένα συλλογικό συμφέρον.
- ✓ Μια τέτοια συνταγή διακυβέρνησης για την ΕΕ θα οδηγούσε στη μείωση της σημασίας των συνεισφορών των μεμονωμένων πολιτών στη διαδικασία λήψης- αποφάσεων, προς όφελος μιας προσέγγισης που στηρίζεται στα αποτελέσματα. Στο πλαίσιο της ΕΕ, η -κατά τον Habermas- διαβουλευτική δημοκρατία και η άμεση διαβουλευτική πολυαρχία έχουν κατακτήσει μια σημαντική θέση στην κανονιστική

συζήτηση. Ίσως, σε πρώτη ματιά, να δείχνουν ως μια ελκυστική εναλλακτική προσέγγιση κατανόησης του ρόλου των οργανώσεων της ΚτΠ στην Ευρωπαϊκή διακυβέρνηση.

- ✓ Οι απόψεις του Habermas δείχνουν ελκυστικές αφού δίνουν έμφαση τόσο στη σημασία της διαβούλευσης, όσο και στην αξία της ΚτΠ. Όμως, ο Habermas δεν μας παρέχει μια ικανοποιητική απάντηση σχετικά με τη σχέση ανάμεσα στην ΚτΠ και τους δημόσιους θεσμούς, στο πλαίσιο της σύγχρονης περίπλοκης διακυβέρνησης, αφού εστιάζει στη αξία της ΚτΠ να προσφέρει ένα περίπλοκο δίκτυο επικοινωνίας σε άτυπα οργανωμένες δημόσιες οντότητες –από ιδιωτικές ενώσεις έως ΜΜΕ-, τα οποία συνιστούν τη δημόσια σφαίρα, η οποία είναι δυνατόν να επηρεάσει τη διαδικασία λήψης πολιτικών αποφάσεων.
- ✓ η Ηλεκτρονική Δημοκρατία/ ΗΔ, συνήθως, ταυτίζεται με την έννοια επίτευξης μιας *ψηφιοποίησης* της διαδικασίας των εκλογών ή με τη δημιουργία Ιστοσελίδων, οι οποίες προσφέρουν δυνατότητες *forum* συζητήσεων. Η ηλεκτρονική δημοκρατία δεν είναι μία νέα τεχνολογία ή πακέτο λογισμικού ή μία ακόμα υπηρεσία ΗΔ. Δεν αποτελεί μία απλή ψηφιοποίηση των σημερινών δημοκρατικών διαδικασιών, ούτε αφορά στη δημιουργία μίας «εικονικής» δημοκρατίας. Δεν επιχειρεί να αντικαταστήσει την αντιπροσωπευτική δημοκρατία από μια άμεση δημοκρατία και, τέλος, δεν αποτελεί πανάκεια ούτε έτοιμη λύση στο πρόβλημα του δημοκρατικού ελλείμματος.
- ✓ Η μέχρι σήμερα ανάλυση άλλων εγχειρημάτων ΗΔ, διεθνώς, υποδεικνύουν ότι για να πετύχει οποιοδήποτε εγχείρημα ΗΔ, πρέπει να υπάρχει στήριξη και δέσμευση από την πολιτεία για συμμετοχή της σε αυτό, πείθοντας έτσι και τους πολίτες ότι αξίζει να εμπλακούν. Οι πολίτες επιθυμούν εμφανώς την πραγματική συμμετοχή τους στην διαδικασία διαμόρφωσης πολιτικών. Η απλή εισαγωγή μίας τεχνικής υλοποίησης ή πλατφόρμας ΗΔ δεν αλλάζει τίποτα αν δεν συνοδεύεται από δομικές αλλαγές στον τρόπο δημιουργίας και υλοποίησης της πολιτικής. Η όποια υλοποίηση ΗΔ πρέπει να λειτουργεί ως μέσο πληροφόρησης και διαπαιδαγώγησης

των πολιτών πάνω στις αξίες και την εφαρμογή της δημοκρατίας, αναμειγνύοντας online & offline μέσα.

- ✓ Ιδιαίτερη σημασία πρέπει να δίνεται στην προσβασιμότητα για τους πολίτες και τον σεβασμό των δυνατοτήτων τους (σχεδιασμός, ποιότητα πληροφόρησης). Μη κατάλληλα- υλοποιημένες, εφαρμογές ΗΔ μπορεί να χρησιμοποιηθούν ως δικαιολογία για την εφαρμογή μιας αρνητικής πολιτικής με το πρόσχημα ότι είναι σύμφωνη με την φωνή του πολίτη. Εφαρμογές ΗΔ χωρίς διασφάλιση της διαφάνειας, ασφάλειας και την ύπαρξη μηχανισμών δημοκρατικού ελέγχου της όλης διαδικασίας, μπορούν να θέσουν σε πραγματικό κίνδυνο την ιδιωτικότητα των πολιτών. Χωρίς την διασφάλιση ίσης πρόσβασης, οι εφαρμογές ΗΔ μπορούν να ενισχύσουν, παράλληλα με το ψηφιακό και μορφωτικό χάσμα, και το πολιτικό – δηλ., μεταξύ των πολιτών.
- ✓ Καθώς οι πολίτες είναι ήδη απογοητευμένοι από την πολιτική, μία εφαρμογή ΗΔ που απλά θα δίνει δημοκρατικό άλλοθι σε κάποιες πολιτικές χωρίς ουσία, σίγουρα θα προιαλέσει ακόμα μεγαλύτερη απογοήτευση. Απαιτούνται πραγματικές εφαρμογές και πειράματα για την ανάπτυξη βέλτιστων πρακτικών; πλαίσια ανάπτυξης βέλτιστων πρακτικών για την ΗΔ, μέσω της ανταλλαγής και διάχυσης γνώσεων και εμπειριών από ολόκληρο τον κόσμο; μορφές ενσωμάτωσης της ΗΔ στις επιμέρους, εθνικές/ υπερεθνικές Ψηφιακές Στρατηγικές και τρόποι δημιουργίας μόνιμου *forum* ΗΔ, που θα εμπλέκει φορείς από το σύνολο της κοινωνίας, για την ανάπτυξη - προώθηση πολιτικών και εφαρμογών.